Şenol ÖZTÜRK

Ekonomik Eşitsizlik ve Ahlaki Yozlaşma

Ahlak mı eşitsizliği belirler yoksa eşitsizlik mi ahlaki bozar? Geçtiğimiz yüzyılın sonlarında doğru ahlakın iktisadi sistemleri etkileyen önemli bir unsur olduğu kabul edilmeye başlamıştır. Ahlak değer yargıları üzerinden toplumda kaynakların bölüşümünü ve dayanışmayı belirleyen bir unsurdur. Diğer taraftan ahlak sosyal güven mekanizması vasıtasıyla ekonominin işleyişini de belirlemektedir. Buna göre gayri meşru ve topluma zarar veren bir eşitsizliğin oluşumunda yanlış veya bozuk bir ahlakın da rolü bulunmaktadır.

Bununla birlikte eğer düşünmeye bir başlangıç durumu varsayarak başladığımızı kabul edersek, buradaki bozuk olan ahlak en azından başlangıçta daha marjinal veya toplumun bireylerinin sınırlı bir kesimini ilgilendiren bir durum olacaktır. Diğer taraftan gayri meşru olan veya başlangıcı meşru olsa da güçlü, zengin olanın zayıf fakir olana duyarsız kaldığı bir eşitsizliğin toplumun genelinin ahlakını bozucu etkisi kendini daha hızlı gösteren bir olgudur. Fakat şunu da baştan belirtmek lazımdır ki, ahlak bir kere bozuldu mu, artık güçlünün kuralı koyduğu ve vicdanın olmadığı bir adaletsizlik-meşru olmayan eşitsizlik düzeni dört bir koldan inşa edilecektir.

Bu noktada vurgulanması gereken husus; ahlakı bozan unsurun fakirlikten ziyade fakirliğin nasıl oluştuğu ve hangi bağlamda devam ettiğidir. Öncelikle toplumdaki her türden eşitsizliğin buna nihai ve en etkili olan ekonomik eşitsizlik de dahildir, toplum tarafından kabul gören bir sınırı vardır. Bunun ötesindeki eşitsizlik hali toplumun çoğunluğu tarafından en azında zayıf olanlar tarafından meşru kabul edilmeyecektir. Meşruiyeti olmayan ve adil kabul edilmeyen bir düzende yaşadığına inanılan bir toplumda ise hak olarak görülen kazanımları elde etmek için insanlar kendi ahlaki değerlerini ortaya koyacak ve bunları kendileri için doğru kabul edecektir.

Sosyal bir olgu olarak ahlakın bir olgunlaşma ve bozulma süreci vardır. Bu olgunlaşma ve bozulma sürecini etkileyen çok farklı unsurlar söz konusudur. Mesela kültür emperyalizmi, zengin toplumlar karşısında aşağılık kompleksi gibi. Fakat burada diğer değişkenleri sabit varsayarak sosyal adaletsizliğin etkisi üzerinde duracağız. Üzüm üzüme bakarak kararır misali toplum ahlakı da, sosyal adalet ve diğerkâmlık ortamında olgunlaşırken, eşitsizliğin arttığı, yardımlaşma ve dayanışmanın azaldığı bireyselleşmiş toplumlarda bozulacaktır. Elbette sağlam bir ahlak onu bozmaya yönelik durumlara karşı direnecektir fakat zamanla bazı kimselerin direnci kırılacak ve ahlak çeperinde bozulmalar başlayacaktır. Özellikle fakirlik ve yoksunluk karşısında tek başına kaldığını düşünen ve mevcut durumun adaletsiz olduğuna inanan karakteri zayıf kişiler bu bozulmada rol oynayacaktır. Aslında bu kişiler ahlaki

değerlerinden vazgeçerek bir bakıma toplumdan intikam alma hissi ile hareket etmektedir denilebilir. Yani toplum ahlakına zararlı işler yaparak, maddi ve duygusal tatmin elde ederek kendi adaletlerini sağlamaktadırlar.

Tabi bu arada fakirlikten veya adalete olan inancının kaybetme sebebiyle ahlaka aykırı işlere girişen kişilerin ahlaki bozulmasından bahsederken birlikte yaşadığı ve fakirleşen insanların dertleriyle ilgilenmeyen düzeni yerinde insanların bu duyarsızlığının da ayrı bir ahlaki bozulma olduğunu belirtmeye gerek yoktur.

Bu noktada toplumda fakir ve zayıf durumdaki kişilerin refahlarını koruma ve iyileştirmeye yönelik müdahaleleri konu alan sosyal politikaların nihai amacından bahsedilebilir. Buna göre sosyal politikanın nihai amacı toplumsal meşruiyeti sağlayarak mevcut düzenin devamını temin etmektir. Yani eşitsizliğin ve fakirleşmenin belli bir eşiği aşması durumunda toplumun işleyişini sağlayan mevcut statükolar geniş halk kitleleri tarafından meşru kabul edilmeyeceği ve insanların kendi adaletlerini kendileri sağlayacağı ve toplumsal bozulmanın gerçekleşeceği kaygısıyla düzeni yönetenler gidişata müdahale etmek zorunda kalmaktadır. Çünkü ahlaki bozulma sadece birilerinin kötü işleri kendi başına yapması değil toplumu sağlıklı bir organizma olarak yaşatan manevi dinamiklerin çürümesi demektir. Bu durumda fakirlerle birlikte tüm toplum bu bozulmanın bedelini ödeyecektir.

Diğer taraftan bozuk bir ahlak da toplumdaki eşitsizliği, sosyal adaletsizliği ve fakirliği artıran en önemli unsurdur. Ekonomik eşitsizliklerin ekonomik yapı ve kişiler arası farklılıklar ve konjonktürel gelişmelerden kaynaklı birçok sebebi olmakla birlikte, ekonomik eşitsizliği sosyal adaletsizliğe ve kalıcı fakirliğe dönüştüren unsurların çoğunda ahlaki değerlerin durumu veya bunların bozulması etkili olmaktadır. Bunların başında kayırmacılık, rüşvet almak suretiyle kamu kaynaklarının birilerine peşkeş çekilmesi ve sosyal refah için kullanılması gereken kaynaklarla sınırlı bir kesimin zenginleşmesi, stokçuluk ve karaborsa ile oluşturulan aşırı fiyatlarla yine geniş kitlerin fakirleşmesi buna karşılık küçük bir kesimin zenginleşmesi, ekonomik kriz ortamlarından yararlanarak işçiye hakkını vermemek ve piyasaya para girişini kısarak faiz ve diğer finansal araçlardan gelir elde etmek, sigortasız işçi çalıştırmak ve vergi kaçırmak, sürdürülebilir olmayan saadet zincirleri kurmak, spekülatif hareketlerle hem mal-hizmet hem de özellikle finans piyasalarında haksız kazanç elde etmek gibi eylemler sayılabilir.

Özellikle saadet zinciri şeklinde veya yatırım-finans piyasalarında küçük bir kesimin geniş kitlelerin birikimlerini sistemli biçimde ele geçirmesi durumu günümüzün en büyük problemlerinden biridir ve çoğunlukla kısa yoldan zengin olma hevesiyle hareket eden kişilerin yine çoğunlukla aynı motivasyona sahip manipülasyona açık kişileri dolandırmasıyla oluşmaktadır. Burada katma değerin oluşmasına dair bir iktisat bilgisinin eksikliğinin yanı sıra, katma değeri ortaya çıkaran emeğe olan inancın kaybolmasının da rolü bulunmaktadır. Bu anlamda katma değerin nereden geldiğini önemsemeyen ve “helal haram ver Allah’ım çoluk çocuk yer Allah’ım” şeklindeki bozuk bir ahlak anlayışının bir sonucudur.

İslam dinine göre her ne kadar zenginlik Allah’tan olsa da, sebepler dairesinde kişiye verilen bir takım kişisel, sosyal ve ekonomik değerlerden kaynaklanmaktadır. Bunlar içinde ise kişinin topluma sunduğu katma değerin önemli bir yeri vardır. Özellikle saadet zinciri veya manipülasyon şeklinde ortaya çıkan dolandırma vakalarına, kişilerin zenginlik ve refahın kişiye

gelmesi için kişinin de topluma bir şeyler sunması lazım geldiğini dikkate almaması yol açmaktadır. Bu yönüyle bu durumlarda dolandıranlar kadar dolandırılanlar da bu mekanizmanın oluşmasında rol oynamaktadır. Bir değer sunmadan bir değerin elde edilmeyeceği ilkesinin ahlak içinde yok olması bireylerin bu yanlışa düşmelerinde sebep olmaktadır. Güçlünün zayıfı ezmesini engellemek amacıyla getirilen faiz yasağının temel gerekçesi de zaten alın teri dökmeden ve riske girmeden para kazanılmayacağı gerçeği değil midir?

Refahın alın terinin bir sonucu olduğu noktasında İskandinav refah devletlerinin durumu örnek olarak gösterilebilir. Şöyle ki, bazı yazarlar bu devletlerde var olan refah sistemlerini oluşturan temel unsurun vatandaşların refahı için devlet ve toplum otoritesinin eylemlerine karşılık bireylerin de toplumun ortak mallarına katkıda bulunma noktasında aktif biçimde karşılık göstermesi gerektiğini öngören bir dünya görüşüne sahip olunmasının olduğu kabul edilmektedir. 1600'lü yıllarda bizim ahlakımıza imrenen bu devletlerin, zaman içinde sosyal refah açısında İslam ahlakına uygun değerleri benimseyerek daha adil bir ekonomik sistem kurmalarına karşılık, İslam toplumlarının aynı süreçte değerlerine yabancılaşması sonucunda eşitsizliğin en yüksek olduğu toplumlara dönüşmesi bizim açımızdan trajik bir durumdur.

Günümüzde birçok önemli düşünürün vurguladığı gibi yaşadığımız buhranın sebebi ahlaki bozulma olup ve çıkış yolu ahlaktan geçmektedir. Fakat çoğu Müslüman toplumların içine girdiği fakirlik kısır döngüsü ve zengin devletlerin bu durumu çok iyi biçimde kullanmaları ahlaki restorasyonu zorlaştırmaktadır. Bu noktada en önemli görev düşünür ve eğitimcilerin yanı sıra hatta daha fazla, toplumuna karşı duyarlı değer yargıları güçlü zenginlere düşmektedir.